

УДК 37.0:1(091)

ІСТОРІОСОФІЯ ОСВІТИ В ЧАСИ КОЗАЧЧИНИ

О. Б. Блага

В статті на основі історіософського способу мислення зроблена спроба всебічно проаналізувати розвиток української освіти та культури в період національно-визвольних змагань. В основу дослідження покладені праці тогочасних українських мислителів та фундаторів Києво-Могилянської академії, які дали можливість визначити основні чинники духовного розвитку та формування національної самосвідомості в системі тогочасної освіти.

Ключові слова: історіософія освіти, система освіти в часи Козаччини, національний світогляд, духовні чесноти, моральні та соціальні цінності.

Історіософія – автономна сфера духовного буття «цілісної людини». В цьому значенні слова її можна назвати філософією життя, яка дає нам розуміння смислу життя та цінностей, які лежать в її основі. Якщо до цього додати трансцендентне та внутрішнє «Я» людини, то наблизимся до розуміння поняття, яке ми називаємо історіософією освіти. «Історіософське» – це таке, пише Н. Бердяєв, що направлене на внутрішній смисл соціокультурних процесів, «внутрішню душу історії, одухотворення і преображення історичного процесу, спосіб життя нашого «Я» у смислому тілі історії» [1, с. 6]. Тож, з точки зору історіософії, перед нами стоїть завдання зрозуміти в який спосіб життєві цінності та понадчасові істини стають світоглядом людини і яку роль в цьому процесі відіграє освіта та культура. В історичному плані особливим періодом розвитку української освіти та культури була доба Козаччини.

Дослідження дають підстави сказати, що це був період радикальних змін світогляду і способу національного мислення та синтезу філософських і культурних надбань Сходу і Заходу Європи.

В цілому – це окремий цілісний період історико-філософського та гуманістичного розвитку української національної культури, який вибудовувався на основі релігійного, церковно-теологічного та світського світогляду: прогресивних соціально-економічних змін в тогочасній Європі, які поставили на якісно новий рівень духовно-практичне та теоретичне освоєння реального світу. В цей період відбувався процес переосмислення попередніх досягнень людського досвіду, культури і мислення народів, що

сприяло «розвитку духовності власного народу» [2, с. 374]. І не тільки. Нові суспільні сили відчували необхідність у світській культурі, в розвитку науки і освіти, які б опиралися не лише на духовно-практичне, а й на теоретичне освоєння світу. Цим пояснюється те, що гуманізм в Україні заявив про себе не лише у філософії, але й в народній творчості та духовній культурі. В цілому цей процес супроводжувався пробудженням самосвідомості, зростанням розуміння необхідності створення Козацької держави. Такому способу мислення сприяла не тільки визвольна боротьба, але й нові «смісловиті орієнтації», розвиток рідної мови та національної гідності.

На порядок денний було поставлено питання формування національної еліти. Одним із шляхів вирішення цього питання був розвиток освіти: створення різноступеневих навчальних закладів, розкриття широких можливостей для спілкування з європейськими вченими та вивченням з їх допомогою фундаментальних принципів теорії та практики освіти.

Українські мислителі, діячі освіти братських шкіл, Острозької та Києво-Могилянської академії (Інокентій Гізель, Іоанікій Галятовський, Єпіфаній Славинецький, Лазар Баранович, Симеон Полоцький, Герасим та Мелентій Смотрицькі, Памва Веринда, Кирило Транквіліон, Захарій Копистенський, Петро Могила, Стефан Зизаній, Христофор Філалет та ін.) не лише прагнули демократизувати освіту, а й створити можливість через навчання та виховання молоді сформувати новий тип українця. Грамотність, вміння читати та писати стають на той час на Україні загальним надбанням народу. У володінні рідною мовою вбачалася необхідна умова свободи сумління і громадянських свобод, зняття боротьби проти насильної колонізації та покатоличення.

Братчики, зокрема, визнаючи право кожного на вільне читання і тлумачення Біблії, вивільняли розум і душу людини, перетворювали Слово Боже на могутній засіб критики тогочасних суспільних порядків, прагнення рівності та братерства.

Діячі Києво-Могилянської академії у своїх дослідженнях пов'язували розвиток філософського мислення українського народу із дослідженням його духовної культури, розумінням ролі філософії у суспільному житті, відтворенням змісту різних філософських категоріально-понятійно для загалу мовою. Тобто, відбувався процес «збурення» безпосередніх поглядів та стихійного життя почуття та волі проти маргінального мислення під гаслом: «рідна природа!» – перехід до соціального трактування цінностей, які лежали в основі тогочасного буття. Поняття істин та цінностей життя пов'язувалися з реальними проблемами власного життя. І це зрозуміло, бо

«всюди цінності утворюють основу правильно зрозумілої філософії життя, і систематичне розчленування її залежить від систематичного порядку цінностей» [3, с. 442]. Треба сказати, що саме в процесі навчання простежувалися гуманістичні, натуралістичні, прогресивні тенденції філософії людського буття. Про це свідчить творча діяльність, яку розгорнув Г. Сковорода на ґрунті освіти, що формувалася в часи Козаччини [4, с. 7-31].

Здобуття вищої освіти не лише у вітчизняних колегіумах і академіях, а й відомих університетах Європи створювало підґрунтя для наукового та культурно-освітнього розвитку наукової еліти. Формувався праобраз Болонської системи освіти, яка дозволяла вільне отримання чи продовження освіти у будь-якій країні Європи.

Важливо, що всі навчальні заклади тогочасної України надавали можливість навчатися всім верствам населення, таким чином усвідомлювалася самоцінність духовної спільності, яка б об'єднувала людей різних станів, статків і походження.

Спробу поєднати всі сили людської особистості – фізичні, моральні, інтелектуальні – в їх індивідуальному та соціальному аспекті зробила козацька освіта, зокрема, козацька педагогіка. Любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини-України; готовність захищати слабших, молодших, зокрема дітей; непохитна відданість ідеям, принципам народної моралі, духовним чеснотам (правдивість, справедливість, скромність, жертвність, працьовитість тощо); відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави; турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі; прагнення робити пожертви на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів; цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму; уміння скрізь і всюди виявляти властиві народу чесноти: героїзм, подвижництво у праці та в бою в ім'я свободи і незалежності України. Ці та інші життєві цінності лягли в основу системи навчання та виховання української молоді в XVII ст.

В процес тогочасного розвитку національної освіти активно включилася українська православна церква. Одним з найвідоміших виразників принципів християнського служіння та реформування освіти був митрополит Петро Могила, який, по-перше, перевів душпастирство з рівня літургійного контексту на рівень виявлення добросердної уваги до людини, служіння духовним потребам людини; по-друге, заклав в основу душпастирського служіння не лише духовні, а й національні цінності українського народу.

Завдяки П. Могилі відбувався процес переорієнтації пізнання, яке хоча й було ще теологічно зорієнтоване, але дедалі більше зосереджувалось на земній природі, людині та її самоцінності. Зокрема, у вченні митрополита про церкву Бог постає передусім в своїй всеблагості, безмежній любові до людини, де ідея краси та добра несумісна з нехтуванням землею та людською природою. Піднесення людини шаблями духовності мало здійснюватись через просвітлення. Отже, проблему природи людини П. Могила розв'язував з «розумінням сутності Бога, підвалин світобудови, дотикаючись водночас і моральних та соціальних цінностей» [5, с. 189].

П. Могила вважав, що панське чи рабське ставлення до речей та стосунки людей у суспільстві опосередковуються через речі і майнові відносини, які залежать від ціннісної орієнтації самої людини, розуміння нею сенсу життя, а отже, й від виховання. «Це було, пише В. Нічик, критичне осмислення реалій тогочасного соціально-економічного життя з християнського погляду, але таке, яке готувало ґрунт для надання переваги «таланту» над «породою», багатству духу перед багатством маєтностям» [5, с. 195]. Процес самовиховання та самовдосконалення людини П. Могила бачить у «збиранні себе та спрямуванні до добра та істини ... згідно з визначеними для себе моральними й духовними пріоритетами», збереженні та розвитку талантів, якими обдарував людину Бог та праці на благо людства [5, с. 196]. Митрополит був переконаний, що реалізація своїх здібностей та гідне виконання своєї ролі досягається лише через освіту та виховання, як з боку батьків, так і з боку наставників та церковних учителів, «які не лише дають знання, але й вишколюють розум і волю, прищеплюють моральність і побожність, без яких індивід не може вважатися людиною», що досягається через працю, розум та слово [5, с. 202].

Свою ідею індивідуального П. Могила розкриває через поєднання національного та загальнолюдського. «Адже кожному людському індивіду притаманно належати й до певної нації, й до людської родової сутності загалом, а останнім – утворюватися з людських особистостей» [5, с. 205].

У своїй творчості просвітитель неодноразово звертається до аналізу різних виявів психічного життя людини – відчуттів, уявлень, фантазії, афектів, розуму, волі, совісті, які називалися «потенціями, здатностями або владами душі», на шляху вдосконалення яких є чимало перешкод у вигляді чуттєвих та тілесних пристрастей. Від гріха, на думку П. Могилы, оберігають людину цноти (мудрість, справедливість, працелюбність, мужність і поміркованість), які досягаються через покору, щедрість,

чистоту, ласкавість, мирність, терпіння та пильну набожність. Реалізуються вони через милосердні вчинки, що стосуються тіла й душі ближніх [5, с. 211].

Праці митрополита стали підґрунтям для викладання у Києво-Могилянській академії курсів моральної філософії та його етичного вчення про ставлення людини до Бога, власної душі та людської спільноти.

В процесі навчання значна увага приділялася вивченню таких суспільних форм регуляції поведінки та діяльності людей, як звичаї, традиції, обряди, церемонії, значення яких було важливим для етнічної цілісності українців, як спільноти, що не мала власної держави. «До звичаїв мислитель ставився як до історичного витвору генетично споріднених між собою людей, які фіксують сталі, непорушні моральні норми, призначені для всього людства на всі часи його існування» [5, с. 212]. Усе це заклало у молоді потребу в загальноцивілізаційних навичках, манерах і нормах поведінки, що вимагало від неї «не лише дедалі більшого самоусвідомлення, заглиблення у власний внутрішній світ, але й самообмеження, самозагнуждання, приборкання для того, щоб можна було жити у цивілізованому суспільстві, враховувати потреби і запити інших людей» [5, с. 214].

Під впливом загальноосвітніх процесів з'являються спроби певної модернізації розуміння сенсу біблійних текстів і зароджується послідовне Одрокнення, за яким «Бог сповіщав людям біблійні істини поступово, мірою їх розумового і морального визрівання впродовж історичного розвитку й у тих формах, які були доступні для їх сприйняття та розуміння» [5, с. 220].

Процес навчання та виховання в Києво-Могилянській академії, якою керував П. Могила, був спрямований і на розвиток позитивних бажань та волю особистості. Воля людини у творах просвітителя завжди йде поруч з розумом, вона належить до найважливіших дарів Божих, однаково даним людям – і грішним, і добродішним. В умовах військових дій найдієвішими чинниками процесу розвитку духовності українського народу вважали волю, енергію, діяльні сили в житті особистості та народу. За свідченнями істориків, козаки часто перемагали не лише через хорошу організацію та тактику свого війська, а й завдяки своїй надзвичайній витривалості та здатності самозречення в ім'я загальної мети.

Моральний обов'язок неможливо формулювати без самопізнання, а саме – власного сумління. Звідси й теза П. Могили про те, що «набувати знання є сенс лише тоді, коли вони використовуються для особистого і загального добра. Буяння розуму повинне бути підпорядковане моралі і обмежуватися нею» [5, с. 235].

В такий спосіб П. Могила зміг поєднати в одне гармонійне ціле університетську освіченість, православну побожність і звичаї українського народу.

У процесі зміни суспільних цінностей та ідеалів, до якої долучилася і тогочасна освіта, популярною серед козацтва стала ідея рівності, братерства та товариської взаємодопомоги.

Нині можна сміливо говорити про те, що зміст і система освіти в період національно-визвольних змагань опиралася на найкращі взірці європейської освіти та тогочасні досягнення філософської та богословської думки, досвід українського націотворення і державного будівництва.

Література

1. Бердяев Н. Смысл истории / Бердяев Н. – М., 1990. – С. 6.
2. Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI-початок XVII ст.) Відп. ред. Горський В. С., АН УРСР. Ін.-т філософії. – К.: Наук. думка, 1990. – 384 с.
3. Ріккерт Генріх Філософія життя: Пер. з нім. – К.: Ніка-Центр, 1998. – 512 с.
4. Сковорода Григорій Твори: У 2 т. / Григорій Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т. 1. – 528 с.
5. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України / В. М. Нічик – К.: Український Центр духовної культури, 1997. – 328 с.

ИСТОРИОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ВО ВРЕМЕНА КАЗАЧЕСТВА

О. Б. Благая

В статье на основе историософского способа мышления предпринята попытка всесторонне проанализировать развитие украинского образования и культуры в период национально-освободительной борьбы. В основу исследования положены труды тогдашних украинских мыслителей и основателей Киево-Могилянской академии, которые позволили определить основные факторы духовного развития и формирования национального самосознания в системе тогдашнего образования.

Ключевые слова: историософия образования, система образования во времена казачества, национальное мировоззрение, духовные добродетели, моральные и социальные ценности.

THE HISTORIOSOPHY OF EDUCATION IN TIMES OF THE COSSACKS

O. B. Blaha

In the article on the basis of historiosophical thinking an attempt has been made to analyze comprehensively the development of Ukrainian education and culture during the

national liberation struggle. The study is based on the works of the then Ukrainian thinkers and founders of the Kyiv-Mohyla Academy, which allowed to determine the main factors of spiritual development and the formation of national identity in the system of education at that time..

Keywords: *Historiosophy of education, education system in times of Cossack, national outlook, spiritual virtues, moral and social values.*

Блага О. Б. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Івано-Франківськ, Україна).

Błaha O. B. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines and Humanities of Ivano-Frankivsk Law Institute of National University «Odessa Law Academy» (Ivano-Frankivsk, Ukraine).

UDC [36.036:373.51]-327.57

AESTHETIC EDUCATION AS A KEY TO PEACE BUILDING

A. Y. Bovt

The article deals with the problem of aesthetic education as a key to peace building. The author describes the ways in which introducing aesthetic education into lives and studies of children can greatly contribute to building and maintaining peace. Particular attention is paid to the functions of aesthetic education concerning its peace building capabilities. The article gives practical examples of implementing the strategy of aesthetic education into the peace building process both abroad and in Ukraine.

Key words: *Aesthetic education, peace building, respect, communication, creativity.*

Problem statement. As Professor Clive Harber once said, «Wars will not cease, either on the ground or in people's minds, unless each and every one of us resolutely embarks on the struggle against intolerance and violence by attacking the evil at its roots... Education is what will enable us to move from a culture of war, which we unhappily know only too well, to a culture of peace» [4, p. 152]. These words clearly show that achieving peace is only possible by joint efforts of all the people who are really striving this. What is more, being a Professor of